

ממאפייני משנתו ההלכתית של הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל

הקדמה
עניינו של המנהג
המציאות המשתנה
גדול כוחא דהתירא

הקדמה

לכיתות רבות מחולקת הציונות הדתית, חלוקה שזכתה לספרים ולעיסוק אין-קץ בממות שונות. אולם נראה שאם יש רב אחד שהיה מקובל על כל הקבוצות כפוסק בעל כתפיים רחבות, הרי שהיה זה הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל, שנפטר בי"א באייר בשנה שעברה והוא בן צ"ב שנים.

הרב רבינוביץ' נולד בשנת תרפ"ח במונטריאול, קנדה, ולמד אצל הרב פנחס הירשפרונג זצ"ל, רבה הראשי של העיר, ובהמשך בשיבת 'נר ישראל' בבולטימור אצל הרב יצחק רודרמן זצ"ל. שני רבותיו אלו נחשבו מגדולי הדור, תלמידיהם של גדולי ישראל בשיבות מזרח אירופה בשנים שלפני השואה. בהמשך כיהן כרב בכמה קהילות בארה"ב ובקנדה. במקביל ללימודיו ולרבנותו למד מתמטיקה, כתב דוקטורט בנושא 'סטטיסטיקה והסתברות בתלמוד', ואף הרצה באוניברסיטת טורונטו. בהמשך עבר ללונדון וניהל שם את ה'ג'יז קולג'. עם השנים יצר הרב קשר קרוב גם עם הרב יוסף אליהו הנקין זצ"ל, מגדולי הפוסקים בארה"ב. בשנת תשמ"ג הוזמן על ידי שני מייסדי ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, הרב חיים סבתו והרב יצחק שילת, לעמוד בראש הישיבה, ומאז כיהן כראש הישיבה. שנתיים לפני פטירתו, כשכבר לא היה בקו הבריאות, הוא ביקש משניהם למלא את מקומו בראשות הישיבה, והוא המשיך לשמש כנשיא הישיבה עד לפטירתו.

מאמר זה ינסה להציע כמה עקרונות המהווים נדבכים חשובים בדרכו בפסיקת ההלכה, ובעזרתם לנסות להסביר את ייחודיותו של הרב רבינוביץ' בקרב מורי ההוראה שבדור. לכל מי שמכיר את כתביו של הרב רבינוביץ' לא יכול להיות כל ספק בגדלותו התורנית העצומה; אולם מה שהיה יוצא דופן אצל הרב היה החיבור העמוק שלו לדרך החיים של הציבור. מספיק לעיין מעט בספרי השו"תים של הרב רבינוביץ', 'מלומדי מלחמה' ו'שיח נחום', כדי להיווכח ברלוונטיות של דברי הרב. מטרת מאמר זה לחשוף חלק מן היסודות שנמצאים בבסיס פסיקתו ההלכתית, ולהדגים אותם בעזרת דוגמאות מדבריו.

עניינו של המנהג

יסוד מובהק בדרכו ההלכתית של הרב רבינוביץ' הוא המנהג. אלא שקשה להגדיר במדויק את יחסו של הרב למנהג, משום שהוא משחק תפקידים שונים במשנתו. מקום בו ההלכה נקבעת אצל הרב רבינוביץ' על פי המנהג למשל, הוא בעניין החיוב להשאיר שטח קיר בגודל של אמה על אמה ללא גימור, זכר לחורבן. הרב מביא שלאורך הדורות רבים לא נהגו כך, ולכן "הואיל והרבה דורות לא נהגו בהנחת אמה על אמה, הרי שיש להניח כפי המנהג, שלא להוציא לעז על דורות ראשונים" (שיח נחום סימן לח).

בפסקים שונים של הרב אפשר להגדיר את המנהג כמנווט את ההלכה, כמאמר הביטוי 'נהרא נהרא ופשטיה', כל נהר וכיוון הזרימה שלו. כך לדוגמה בתשובה על תפילה במכנסיים קצרים, הנפתחת במשפט "דבר זה תלוי במנהג המקום" (שיח נחום סימן ה); בהלכות צניעות, לגבי אורך השרוול לנשים: "יש לשים לב שלא לחרוג ממנהג במקום בו מצויים... ובכלל בענייני צניעות במלבושים ראוי לכבד את מנהגי החברה של שומרי תורה ומצוות אליה אדם רוצה להשתייך" (שיח נחום סי' קז); בדיון לגבי גילוח בחול המועד ובספירת העומר: "אך מן הראוי שמשום כבוד הבן ינהג כמנהג אביו" (שיח נחום סימן ל); וכן בשיעור כיסוי ראש האשה: "אלא כפי הנהוג בחברה של שומרי תורה ומצוות אליה היא משתייכת" (שיח נחום סימן קה).

בתשובה העוסקת בשאלה אם האשה צריכה לקבל על עצמה את מנהגי בעלה, מגלה הרב רבינוביץ' חלק מהשקפתו הכללית בדבר המנהגים: "אבל בציבור של קיבוץ גלויות, וכל שכן באיש ואשתו, אם כל אחד יקפיד על המנהג שלו דווקא - אין לך גורם פירוד יותר מזה. נמצא שכל התועלת של המנהגים מתבטלת והנזק מרובה... לפיכך צריך לנהוג בחכמה יתרה ולהבטיח שלא יבואו לזלזל במנהג הקודם, ומצד שני להתאימו בצורה נוחה ומועילה לתנאים המשתנים". בהמשך הרב קובע דברים חדים למעשה, שהינם שונים ממה שנשמע לעיתים מרבנים רבים שעל האשה לקבל את מנהגי בעלה. הרב מסביר שאפילו בדברים המשותפים לאיש ולאשה "יכולים שניהם להסכים על מנהג אחד... אמנם יש רבנים המקפידים יותר... עומדים על כך שמנהג הבעל יקבע... יש מקום להקל בדבר זה, כיון שאנו חיים בתקופה של קיבוץ גלויות... ולפיכך ניתן לקבוע מנהגים מחדש. וכל מנהגי ישראל מכל העדות - יש להם על מה שיסמוכו". יש רק להעיר שעם כל החשיבות שניתנת למנהגים השונים, הרב מסייג את דבריו בקובעו כי "מנהג המתנגד להלכה אין לו שום מעמד, וצריך לבטלו".

המציאות המשתנה

ניתן לשים לב בנקל לעובדה שבפסיקת ההלכה של הרב רביבוביץ', המציאות המשתנה משפיעה על ההלכה בעוצמה. ספרו 'מלומדי מלחמה' עוסק כולו בענייני צבא, ורוב סימניו עוסקים למעשה ב'מציאות משתנה'. השפעת חזרת עם ישראל לארץ ישראל באה לידי ביטוי בסוף הציטוט העוסק בקבלת האשה את מנהגי בעלה, וכך גם בעיסוקו של הרב בנוסח התפילה הראוי בארץ ישראל: "מן הראוי לתת הזדמנות לאנשים המתפללים בנוסחים שונים לרדת לפני התיבה, והציבור יתפללו כל אחד לפי טעמו ורוחו. כך ילמדו להכיר את רוב הניסוחים ויווכחו שהם מאוד דומים, ואף ילמדו את המנגינות השונות, ובסופו של דבר ייהנו מכולן" (שיח נחום סימן פז). לגבי הדלקת נר חנוכה, שנקבע שיש להדליק אותו בפתח הסמוך לרשות הרבים, סובר הרב רביבוביץ' ש"אם יש אפשרות גם לפרסם את הנס ברבים וגם שייהנו בני הבית מן ההשראה המיוחדת של החנוכה על ידי הדלקה בחלון הפונה לרשות הרבים - בכך מקיים את המצוה במיטבה. אולם ברור שאם אדם רוצה לנהוג כמנהג הדורות הקודמים ולהדליק בחוץ בתוך תיבת זכוכית וכדומה - גם זו מצוה כתיקונה, ויכול אדם לבחור מה שנוח לו" (שיח נחום סימן מב).

בדורנו נשים רבות רוצות להיות שותפות יותר בעבודת ה' לעומת ימים עברו, ועולות שאלות רבות הקשורות לכך. לגבי ריקוד נשים עם ס"ת בשמחת תורה הוא מציע "נלפענ"ד שאם הקהל רוצה להנהיג לעשות נחת רוח לנשים בשמחת תורה, ומתוך כך יבואו לתקן שבעזרת נשים אחת הנשים החשובות תחזיק בספר... ודאי שיש בזה תיקון... מעולם לא נאסר על הנשים להחזיק בספר תורה" (שיח נחום סימן מ). מקום שני בו הרב דן בענייני נשים הוא לגבי יועצות הלכה: "שבח גדול הוא לרבנים שיצרו מסגרת לימודית ליועצות הלכה... כיון שנתנו להן רשות אינן צריכות לחוש עוד לכבודם של חכמים אחרים, כמו שכל מורה הוראה המקובל על הציבור שלו מותר לו להורות ברשות רבותיו" (שיח נחום סימן ס).

בנושא גיור קטנים בימינו לפי רצון הוריהם, הרב כותב שבעבר היו פוסקים שהתנגדו לכך, והסיבה הייתה החשש מהתבוללות, שבכך יתגברו נישואי תערובת כשהורים יבקשו לגייר את הילדים. הרב מסביר ש"כיום המצב הוא הפוך, שדווקא אי הגיור עלול להביא לסכנה זו. מאחר שמדובר בסכנה ממשית של התבוללות יש להעמיד את הדברים על עיקר הדין ולגייר קטנים על פי בקשת הוריהם" (שיח נחום סימן סח).

גדול כוחא דהתירא

בניגוד לרבים שיאסרו גם כיום כיבוס של בגדים ולבישת בגדים מכובסים בתשעת

הימים, הרב רבינוביץ' סובר כי "האיסור היום ללבוש בגדים מכובסים אינו אלא על בגדים חיצוניים וחשובים... ואף לא על חולצה ומכנסיים" (שיח נחום סימן לד).

הדיון של הרב רבינוביץ', ובעקבותיו גם של תלמידיו, לעניין גלאים הגורמים לפעולות חשמליות בשבת, מרתק: "יש חיישנים הקולטים את תנועת האדם בסביבתם או מזהים את שינוי הנפח במקום מסוים וכדומה. החיישנים הללו פועלים כל הזמן, הם אינם ניתנים לשליטתם של העוברים ושבים, והם מתוכננים להגיב בתגובות שונות. בעצם לא האדם פועל עליהם, אלא הם פועלים על האדם... דלת נפתחת או נסגרת, האור נדלק או כבה... הואיל והוא אינו עושה שום פעולה ייחודית וניכרת להפעלתם... אין מקום להחמיר ולאסור זאת, ואדרבה, מתוך כך יכולים בני האדם להתפנות מעיסוקי החול ומטרחה, והשבת נעשית להם לעונג" (אמונת עתך גליון 104).

שאלת החרקים בפירות וירקות עלתה בשנים האחרונות, בעיקר בקריאות לנהוג לחומרא. גם בתחום זה ניתן למצוא סברא מחודשת של הרב רבינוביץ' הבאה להקל. הרב עוסק בברייה שלמה, שלרוב מכריע של הדעות נפסק שהיא אינה בטלה אפילו באלף. לדעת הרב יצורים כל כך קטנים, הנראים כ"נקודות נעות בעלמא", נידונים בצורה שונה מבריות רגילות: "איך ניתן לקבוע שהללו שלמים הם? מעתה כל אלה ספק חסרים הם... ממילא גם למ"ד שבריה אינה בטילה... לא לאלה שאינם אלא נקודות דקיקות ולא יותר" (מתוך הסכמתו לספר "לכם יהיה לאכלה" של הרב איתם הנקין הי"ד).

עוד תחום בו ניתן למצוא את כוחא דהתירא הגדול של הרב רבינוביץ', הוא בהלכות שבת, בדיני מלאכת בורר. בשו"ת בהלכות שבת (נמצא באתר האינטרנט של ישיבת מעלה אדומים), נשאל הרב בעניין הוצאת תבשיל בעזרת כף מחוררת, כאשר הנוזלים יוצאים דרך החורים. הרב פוסק שהדבר מותר, משום שאין תערובת בין הנוזלים והאוכלים הניכרים בפני עצמם.

עוד ניתן לציין כתשובות שממשיכות קו זה את תשובת הרב לגבי מכונת גילוח (מלומדי מלחמה סימן קכב); טבח גוי בצבא (מלומדי מלחמה סימן קז); הבדלה על קפה, תה או משקה קל (מלומדי מלחמה סימן פה); זמני צום לאדם הטס מארץ ישראל (שיח נחום סימן לו); דיני רחיצה בתשעה הימים (שיח נחום סימן לד); הלכות הכשרת מיקרוגל (שיח נחום סימן מח); דין טבילת כלי חשמלי (שיח נחום סימן מט); וכן את דעת הרב בדבר איסור החשמל בשבת (שיח נחום סימן סט).

הפסקים השונים שצוטטו נמצאים בתחומים הלכתיים שונים ומגוונים, אך יש להם מכנים משותפים - כוח דהתירא וכתפיים של פוסק גדול. אבידה גדולה איבדנו בלכתו מעמנו של אחד מענקי דורנו, ראש הישיבה הרב נחום אליעזר רבינוביץ' זצ"ל.